

Λόγος Πανηγυρικός της 7ης Μαρτίου 1988

Για τα 40 χρόνια της Ενσωμάτωσης της Δωδεκανήσου στη μητέρα Ελλάδα.

Ο λόγος αυτός εκφωνήθηκε από το συνταξιούχο Λυκειάρχη και συγγραφέα κ. **Φώτη Βαρέλη**, στις 7 Μαρτίου 1988, στο Εθνικό Θέατρο Ρόδου, με την ευκαιρία του εορτασμού της επετείου των 40 χρόνων από την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στη μητέρα Ελλάδα. Η ιδέα να αναλάβει ο κ. Φώτης Βαρέλης το βάρος της ευθύνης του πανηγυρικού της μεγάλης ημέρας γεννήθηκε στη Βιβλιοθήκη, όταν συζητώντας για τον επικείμενο λαμπρό εορτασμό των 40 χρόνων της Ενσωμάτωσης, που θα γινόταν παρουσία μάλιστα του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, ρίχτηκε η ιδέα να εκφωνήσει τον πανηγυρικό ο Φώτης Βαρέλης. Η Νομαρχία δέχθηκε με χαρά την πρόταση. Ο Φώτης Βαρέλης συνέχιζε να έρχεται κάθε πρωί στη Βιβλιοθήκη, να ασχολείται με τις διορθώσεις του βιβλίου του όχι όμως με τον πανηγυρικό.

Μια εβδομάδα περίπου πριν από την εκδήλωση, όταν η Νομαρχία, τηρώντας το πρωτόκολλο, ζήτησε το κείμενο του λόγου, μια και έτσι είθισται σ' αυτές τις περιπτώσεις, να τίθεται δηλαδή, υπόψη του κ. Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, εκ των προτέρων ο λόγος. Η απάντηση του κ. Βαρέλη ήταν, ότι κείμενο δεν υπάρχει, ίσως κάποιος σκελετός, κι αυτό θα είναι το μυστικό της επιτυχίας, δηλαδή το αυθόρμητο, το γνήσιο, το αληθινό.

Πράγματι η εντύπωση που προκάλεσε η, σχεδόν εκτός χειρογράφου ομιλία του κ. Φώτη Βαρέλη, ήταν μεγάλη, μάλιστα ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας ζήτησε να του σταλεί αντίγραφο του πανηγυρικού. Τη λύση έδωσε ένα φορητό μαγνητόφωνο και το βίντεο της εκδήλωσης. Ο πανηγυρικός πέρασε και στην έντυπη μορφή, για να τον διαβάσουμε και να μας συγκινεί, ιδίως όταν καταλήγει:

Αυτό ήταν το σημερινό μας μάθημα. Για το παρελθόν και τις αρετές των προγόνων μας. Όσο για το μέλλον τούτα τα δυο, θα ζητήσω 30 δευτερόλεπτα να σας πω. Και θέλω βίντεο να κρατηθούν.

Το ένα είναι: **Προσέξτε την ελευθερία μας.** Είναι η πρώτη ύλη της ευδαιμονίας του ανθρώπου και ζητάει: Αυτογνωσία, αυτοπειθαρχία, σεβασμό και τιμιότητα στην εργασία μας. Ζητάει αγάπη, ανθρωπιά και δικαιοσύνη.

Το δεύτερο είναι: **Προσέξτε τη γλώσσα μας** γιατί:

Τίποτε άλλο, πιο ακριβό από τη γλώσσα, δεν κληρονομήσαμε από τους πατεράδες μας. Και τίποτε άλλο, πιο ακριβό από τη γλώσσα, δεν πρόκειται να δώσουμε κληρονομιά στα παιδιά μας. Σ' όλη της την πορεία. Από τις πρώτες της πηγές μέχρι σήμερα. Μέχρι το κάθε σήμερα. Όχι κομμένη από κάποιο σημείο και ύστερα γιατί θα ξεραθεί.

Από κει αντλούμε την ιστορία μας, από κει αντλούμε τις δυνάμεις του έθνους μας, τις δυνάμεις μας"

Όπως προαναφέραμε ο πανηγυρικός προκάλεσε μεγάλη εντύπωση, η συγκίνηση ήταν έκδηλη στα πρόσωπα όλων, τα μάτια βούρκωσαν. Στα φύλλα των τοπικών εφημερίδων διαβάζουμε, τις επόμενες ημέρες:

"Να μεταδοθεί από το ραδιοσταθμό η ομιλία Βαρέλη, έχει μεγάλο ενδιαφέρον" κι ακόμα "Συναρπαστική η ομιλία του κ. Φώτη Βαρέλη. Συγκινήθηκε ο κ. Σαρτζετάκης, ο οποίος αγκάλιασε τον κ. Βαρέλη και μάλιστα του ζήτησε να του στείλει την ομιλία του, ενώ παράλληλα τον προσκάλεσε στο επίσημο γεύμα που δόθηκε λίγο αργότερα. Ανάλογες ήταν και οι εκδηλώσεις από τον αντιπρόεδρο της Κυβερνήσεως κ. Γιάννη Χαραλαμπίδου, ο οποίος βαθύτατα συγκινημένος αγκάλιασε τον κ. Βαρέλη. Ο ομιλητής

δέχθηκε επίσης τα συγχαρητήρια και το θαυμασμό όλων των επισήμων και εκατοντάδων παλαιών μαθητών του, οι οποίοι τον αγκάλιαζαν και τον φιλούσαν. Ήταν ίσως η πιο συγκινητική και η πιο εντυπωσιακή εκδήλωση για την επέτειο της Ενσωμάτωσης."

Το πλήρες κείμενο της ομιλίας έχει ως **παρακάτω** και το προσφέρουμε στους αναγνώστες της Δημόσιας Βιβλιοθήκης και σε όλους τους Έλληνες, εντός Ελλάδος, αλλά κυρίως στους απόδημους αδελφούς μας, σαν παρακαταθήκη των ιδανικών της φυλής μας, τιμώντας έτσι την ιστορική για τα Δωδεκάνησα επέτειο, αλλά και το σοφό μας δάσκαλο Φώτη Βαρέλη, που σήμερα σε ηλικία 92 ετών, ζει και μακροημερεύει. Ακμαίος, παραγωγικός και πάντα πιο σοφός.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Κύριε Πρόεδρε,

Σχεδόν τα τρία τέταρτα του αιώνα τα πέρασα στα θρανία, άλλοτε μαθητής κι άλλοτε δάσκαλος.

Είχα, βλέπετε, την τύχη να διδάσκω μέχρι σήμερα. Δεν μου είναι λοιπόν εύκολο, τώρα που πλησιάζω τα 80 μου χρόνια, να κάμω διαφορετικά.

Χωρίς να το θέλω αισθάνομαι ήδη την παρουσία του κόσμου σαν ένα κάλεσμα προς μια τάξη νοητή. Κι εδώ μεταφέρεται το χρέος σε μένα, να ζητάνε να γίνει απ' το δικό μου λόγο η μεταλαμπάδευση της φλόγας του μεγάλου γεγονότος, που για τον τόπο μας σημαδεύεται μ' αυτή την ημέρα. Δέχτηκα, αγαπητοί μου φίλοι, με ευχαρίστηση, κι απάνω σ' αυτό ακριβώς είναι που θα ζητήσω να δεχθείτε και σεις με την ίδια ευχαρίστηση, αυτό που εγώ πιστεύω σαν το πιο εποικοδομητικό στοιχείο γι' αυτή την προσπάθεια όλων μας.

Μια και πρόκειται να γίνει μέσα απ' τη δική μου ψυχική και πνευματική διαδικασία αυτή η αμοιβαία μετάσταση προς το γεγονός, θέλω να νιώσω κατ' αρχήν ελεύθερη τη συνείδησή μου, πάνω στην απόφαση που έχω πάρει ν' αντλήσω από δικές μου συγκινήσεις.

Να 'χω την ευκολία, μ' ένα λόγο, να μιλήσω αυθόρμητα και αληθινά. Κι αν το αληθινό προσφέρει κάτι για το ωραίο, τότε γιατί όχι και ωραία. Θα σταθώ λοιπόν στον γύρο της περιοχής μου. Όμως, απ' το ξάγναντο, που μου διαγράφει ο ορίζοντας μου, αυτής της στιγμής.

Δεν το βλέπω βέβαια σαν δεδομένο από πρώτα, πως θα 'χω την καλή μου την ώρα, όπως καμιά φορά στην τάξη, αφού δέχομαι τόση ακτινοβολία από την εκ των έξω λαμπρότητα, και θαμπώνομαι από την πανηγυρική ευπροσηγορία του ακροατηρίου.

Ύστερα είναι και τούτο, που μου λέει ότι, μπροστά σε τόση και ποικίλη και εξέχουσα συμμετοχή απ' όλη την πατρίδα, βρίσκεται ήδη εξαντλημένη η δεξαμενή της προσφοράς ενός δασκάλου. Ωστόσο εγώ έχω εξομολογηθεί. Δεν μπορώ να ξεφύγω απ' αυτό που ξεκινάει από μέσα μου. Και μια και μου 'γινε η μεγάλη τιμή, ας μείνει κοντά μου και το ανάλογο θάρρος. Και αρχίζω έτσι. Κάπως προφητικά.

Βυθοί θαλασσών ανυψώνονται και γίνονται βουνά, βουνά καταποντίζονται και γίνονται θάλασσες. Πολλά ξεχνιούνται με την αλλαγή των γενεών και με το γύρισμα των καιρών πολλά μεταβάλλονται. Λαοί και γλώσσες λαών εξαφανίζονται προς το βάθος του παρελθόντος και ουδέποτε επανέρχονται. **Όμως τούτη η ημέρα ήρθε.** Όσο κι αν βάρυνε ο χρόνος απάνω της, όσο κι αν η αυγή της ελληνικής της μοίρας χάνονταν σε διαδοχή

οριζόντων, που και το τελευταίο τους αγνάντεμα έβγαινε πέρα απ' την περιστροφή της ιστορίας αυτού του τόπου, αυτή η μέρα ήρθε.

Και δεν θα θελα τίποτε άλλο αυτή την στιγμή. Να κατάφερα μονάχα, θα 'θελα, να 'παιρνα τον νου και την ψυχή σας στα σημάδια του χρόνου, που σαν άστρα δείχνουν το φως τους αποκεί που δεν φτάνει τίποτα, δείχνουν και το σκοτάδι γύρω τους, πόσο είναι μεγάλο, δείχνουν και το γύρισμα σιγά-σιγά κι αργά προς την αυγή τούτη. Σ' αυτό το θέαμα θα 'θελα να πάμε. Ας δοκιμάσουμε.

Έλαμψε πρώτα το 1821. Έλαμψε, βρόντησε, έβρεξε. Για μας εδώ μόνο η αστραπή έδειξε το δρόμο. **Ήρθε με τη σειρά του το 1912.** Μπήκαν κάποιοι δυτικοί σύμμαχοι για να μας συντρέξουν στους πόθους μας. Τους πιστέψαμε. Όμως, εδώ βρισκόταν η Νύμφη του Ηλίου και την ερωτεύτηκαν. Ανθρώπινος πόθος ο έρωτας. Κακός όταν γίνεται απαράδεκτος. Και πιο κακός όταν δεν επιτρέπεται το διαζύγιο.

Ήρθε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Και ήρθε μαζί του και το τέλος του: **το 1919.** Καθαρίζονται τα ερείπια, γυρνάν στον τόπο και τα σπίτια τους οι στρατιώτες που επέζησαν, εκατομμύρια νέες φροντίδες λέγονται τώρα πράξεις αποκατάστασης της ειρήνης, απολογισμοί και σκέψεις για να σχεδιασθεί η γεωγραφία του νέου κόσμου.

Μέσα στον αναβρασμό τούτου, εμείς θα σταματήσουμε με τη φαντασία μας στην εκκληρούλα ενός απ' τα χωριουδάκια μας, που γιορτάζει την Ανάσταση του Χριστού κι είν' έτοιμος ο παπάς του να βγει στην αυλή, να διαβάσει το Ευαγγέλιο, να ψαλεί το "*Χριστός Ανέστη*", κι αμέσως να βροντοφωνηθεί το "*Ζήτω η Ελλάδα*", απ' όλα τα στόματα, να φθάσει παντού αυτή η φωνή, να φθάσει κι ως τ' αυτιά αυτών, που μαζεμένοι σε μια πρωτεύουσα πόλη της Ευρώπης, συζητάν για την τύχη των λαών του κόσμου.

Όμως, μια και το αναφέραμε, καλά θα κάνουμε αν πάμε πρώτα εκεί. Είναι αναμφισβήτητα μια απ' τις ευγενέστερες προσπάθειες του ανθρώπου να ζητάει την ικανοποίηση της φιλοδοξίας του, να ζητάει τη δόξα του από μια συμμετοχή σε τέτοιου είδους αγώνες για την ισορροπία των εθνών. Να ζητάει φιλοσοφία δική του που θα τον στηρίζει στη λύση του προβλήματος των πολέμων και της πορείας της ιστορίας, που περπατάει προς το μέλλον σχεδόν με τα μάτια κλειστά.

Ο σεβασμός προς τους ανθρώπους αυτούς πρέπει να 'ναι απεριόριστος και η ευγνωμοσύνη μας μεγάλη. Ωστόσο πρέπει πάντα να θεωρούμε τον εαυτό μας αφελή όταν πιστεύει κι αυτός με κλειστά μάτια ότι, τον ευγενικό σκοπό τον ακολουθεί πάντα κι ευγενικό αποτέλεσμα.

Το ότι πάντα φθάνει στο να υπογραφούν χαρτιά όπου η αλήθεια ανακατεμένη με κάποιο ψέμα παύει να 'ναι αλήθεια, σαν την μαθηματική πράξη, συν επί πλην ίσον πλην, αυτό το ξέρουμε.

Σαν τον έμπορο λ.χ. που αγοράζει ροδάκινα όχι τα ώριμα, αλλά σχεδόν τα άγουρα, αυτά δηλαδή που θα κρατήσουν σε συσκευασία για το εμπόριο, έτσι κι εδώ τα λόγια συσκευάζονται. Αραδιάζονται και τυλίγονται με όλα τα προφυλακτικά μέσα της διατήρησης. Μπλέκουν ανάμεσα στα "*εάν*" "*επειδή*" "*δεδομένου ότι*" "*εν περιπτώσει*" "*λαμβανομένου υπόψη*" κ.α. τέτοια γυαλόχαρτα, μ' ένα σκοπό ν' ανταποκριθούν σε ανύποπτες δυσκολίες ή ευκαιρίες.

Σαν το χαρτί στο χαρτοπαίγνιο που ο καθένας το υπολογίζει σαν κέρδος ενώ σύγχρονα τον κρατάει σ' αγωνία η μπλόφα. Γι' αυτό στην ιστορία των λαών, καμιά ιστορική πράξη, όσο κι αν ψάξουμε καλόβουλα, δεν θα την βρούμε να 'ναι χτισμένη σε στέρεα θεμέλια πανανθρώπινης συνεννόησης. Δεν αποκλείεται να θέλουν. Ναι, οπωσδήποτε πολλοί θα

θέλουν. Είναι όμως ο σκόρος της φθοράς. Είναι η διαδοχή. Είναι η ανθρώπινη φύση που είναι αδύνατη και δεν μπορεί. Ως τα σήμερα, τουλάχιστον, δεν μπόρεσε.

Και τώρα, αφού είδαμε κι ακούσαμε τη γλώσσα του συνεδρίου εκεί στην Ευρώπη, ας γυρίσουμε στο εκκλησάκι μας, εκεί που το αφήσαμε, που ο παπάς είναι έτοιμος να βγει στην αυλή για το "Χριστός Ανέστη" και το "Ζήτω η Ελλάδα". Ρωτάει όμως πρώτα τον ξυπνητή, αν είναι όλοι παρόντες. Το χωριό συνήθιζε να κάμνει την Ανάστασή του στις πέντε το πρωί. Ο ξυπνητής πήγαινε νωρίτερα και γυρνώντας σπίτι-σπίτι, τούς ξυπνούσε όλους. Σε κάθε "Χριστός Ανέστη" έπρεπε να 'ναι όλοι παρόντες. Πόσο μάλλον σήμερα. Αλλά και σε όλες τις γιορτές τις μεγάλες τουλάχιστον το ίδιο συνέβαινε. Ήταν η κοινωνική τους ανάγκη που το ζητούσε.

Ήρθε στον νου μου κάτι που θα εξυπηρετήσει πολύ την προσπάθειά μου, αυτή τη στιγμή. Θυμήθηκα μια αποστολή των διαμαρτυρομένων, κατά τα τέλη του 16ου αιώνα, στον Πατριάρχη Ιερεμία τον Β'. Ανάμεσα στ' άλλα δεν μπορούσαν να καταλάβουν το πώς οι ορθόδοξοι έλληνες (σκλάβοι τότε) ζητούνε, ψάλλοντας βοήθεια "ταις πρεσβείαις των Αγίων", από μεσάζοντες δηλαδή προς τον Θεό, αντί να προσεύχονται κατευθείαν προς Εκείνον. Ο Πατριάρχης βέβαια απάντησε θαυμάσια.

Εγώ ωστόσο παρασύρθηκα. Μπήκα σ' εκείνο που οι απεσταλμένοι δεν ήταν δυνατόν να καταλάβουν. Αυτά όλα, ο ξυπνητής, το να 'ναι όλοι παρόντες, να μη λείπει ακόμα κι ο άρρωστος κι ο ζωτάρης κι ο βαριαγέροντας, μεσολάβησαν παράξενα στη σύλληψη του οράματός μου. Είδα την ψυχή του τόπου τούτου και των ανθρώπων του, πώς συμβιβάζονταν μέσα στην προσδοκία τους με τον Θεό τους και τους αγίους τους.

Τόπος, χρόνος, άνθρωπος, γλώσσα, Θεός, γίνανε όλα ένα. Αλλού φως, αλλού φωνή, αλλού κορφή και μονοπάτι, αλλού φάρος στο πέλαγος και ψαλμός στο μοναστήρι, όλα σαν χέρια απλωμένα να δείχνουν προς ένα σημείο το ένα στο άλλο για να μη χαθούν. Σκιά του δέντρου, δροσιά του βράχου, ένας στάβλος μέσα στη βροχή με τη σκιά του, τα ξύλα, το αλεύρι ακόμα και το νερό και το λάδι και το τηγάνι, και τον ύπνο στο παραγώνι του, ένα μοναστήρι με την πηγή στον γύρο της αυλής και τον ίσκιο του. Με τα σπέρτα στο θολωτό και το λάδι, το κεράκι για το φως και τη δέηση στον ορισμό του επώνυμου Αγίου που το ορίζει και την Παναγιά Δέσποινα πλάι του.

Κι οι γιορτές με τις λαχταρούσες φλόγες των κεριών τότε... Και γίνεται ο τόπος ζωντανός κρυφοπροσδοκεί μαζί, δίνει απ' όλα παίρνει απ' όλα κι ακολουθάει η χορεία των ψυχών των νεκρών μας, του παππού η ψυχή, του φίλου, του γονιού η ψυχή, του παιδιού μας ακόμα η ψυχή, καημός ο πανταχού. Κι είν' αυτός, μέσα σ' όλο το τόπο μας που προσμένει, αυτός απ' τις φωτιές των άστρων του ουρανού ως τα σκοτάδια των βυθών, ο πανταχού παρών, ο δικός μας ο Θεός, ο ένας.

Ξανάρχεται πίσω ο νους μου στο εκκλησάκι, που είμαστε εκεί που ο παπάς ρώτησε τον ξυπνητή αν είναι όλοι παρόντες. Πήγε το δικό του μάτι στο θρονί του πιο γέρου του χωριού και το 'δε άδειο. Τάχασε. Φώναξε τον ξυπνητή. Τάχασε κι εκείνος γιατί θυμόταν πως είχε περάσει. Έβαλαν κακό στο νου τους, κι ο ξυπνητής πήρε δρόμο ξανά. Δημιουργήθηκε αγωνία. Η σιωπή, που στη λειτουργία και στη διδασκαλία είναι το σπουδαιότερο στοιχείο συμμετοχής, αυτή την στιγμή ήταν αβάσταχτη. Σήκωσε το χέρι δείχνοντας τον παντοκράτορα. Και σαν σπρωγμένος από βαθιά του, έτσι όπως στεκόταν ρωμαλέα στην ωραία πύλη, φώναξε. "Αδελφοί χριστιανοί!!" και πήρε φόρα. "Χρόνια αξετέλευτα ο Παντοδύναμος ετοιμάζε αυτή την ημέρα. Ήμασταν έτοιμοι να βγούμε στην αυλή να πούμε το Ευαγγέλιο και το

"Χριστός Ανέστη" κι ύστερα να βροντοφωνήσουμε το "Ζήτω η Ελλάδα", αλλά ανάμεσά μας δεν βρίσκεται ο γέρος μας με τους δυο γιους του. Γι' αυτό κάμετε λίγη υπομονή".

Εδώ ο παπάς σταμάτησε. Δεν είχε βγάλει ποτέ λόγο και νόμιζε πως ένας λόγος, ιδιαίτερα στην εκκλησιά, δεν μπορεί να μοιάζει σε τίποτα με την κουβέντα του καφενέ, που εκεί τα 'λεγε χύμα πολλές φορές και τον καμάρωναν. Γι' αυτό, μόλις εξήγησε στον κόσμο τη σιωπή και μετέδωσε την αγωνία του, γύρισε να παραγγείλει στον ψάλτη να συνεχίσει το "*Κύματι θαλάσσης*", μουρμουριστά. Όταν όμως έστρεψε το κεφάλι προς το αναλόγιο, εκεί που ήταν και τα παιδιά του σχολείου και τα 'δε μαρμαρωμένα να τον κοιτούν περιμένοντας, είδε και τον γιο του γέρου, που μπήκε απ' το παραπόρτι να του κάμνει νόημα πως οι αστυνομικοί είναι στην αυλή, φούντωσε και μονομιάς χωρίς κανένα φραγμό μ' όλα του τα δυνατά άρχισε να λέει:

"Είδατε, φώναξε, μάνες και πατεράδες και παππούδες;" Είδατε καμιά φορά ως τα σήμερα έτσι μαρμαρωμένα τα παιδιά σας; καρφωμένα τα ματάκια τους να γυρεύουν να μάθουν το τι γίνεται σήμερα. Μας λέγανε στο σχολείο. Σωπάστε ν' ακούσουμε το φτερό της μύγας που πετάει. Κι εμείς δεν τ' ακούσαμε ποτέ, όσο κι αν σωπαίναμε. Τ' ακούσατε σεις ποτέ το φτερό της μύγας που πετάει; Ήταν ποτέ δυνατό; Σήμερα όμως; Ακούτε; Ακούτε; Ακούτε το φτερούγισμα των ψυχών των πεθαμένων μας. Είναι μαζεμένοι γύρω μας. Έρχονταν χρόνοι, έφευγαν χρόνοι, έρχονταν άνοιξες έφευγαν άνοιξες έρχονταν λαμπρές και λέγαμε κάθε χρόνο "και του χρόνου ελεύθεροι", και φεύγανε πάλι, φεύγανε μαζί τους κι οι άνθρωποι μας, γονιοί και φίλοι και παιδιά μας, και σήμερα να! ήρταν όλα! ήρταν όλοι! Ήρτεν η μέρα η μεγάλη..., Είναι σήμερα...,

Ο παπάς έβγαινε πέρα απ' τις δυνάμεις του και μπερδεψε. Είχαν θολάνει τα μάτια του, έβλεπε γύρω και μπροστά του μαντήλια, άκουε λυγμούς. Του 'ρθε να κλαίει με φωνή.

Χριστέ και Παναγιά μου, φώναξε σαν να ζητούσε βοήθεια. Έκλαιε.

Χριστέ και Παναγιά μου! Ποια ήταν εκείνη η μέρα που κλαίγατε σεις και σας παρηγορούσαμε εμείς. Θυμάστε που σας λέγαμε. "*Σώπασε κυρα Δέσποινα κι εσείς Άγιοι μην κλαίτε*"... Τα 'παμε μεις τα παιδιά στην μητέρα μας κι εκείνη παρηγορήθηκε. Δεν μπορούσε παρακάτω, πνίγηκε, στέρεψε. Κι απάνω στην ώθηση των συναισθημάτων του, σαν καταρράχτης που πέφτει και στροβιλιζεται σε βύθουλα, αρπάζει το Ευαγγέλιο και φωνάζοντας "*ήρθε η ώρα!*" "*ακολουθήστε με*", βγήκε στην αυλή ανοίγοντας δρόμο μέσα από τον κόσμο που' τα 'χε χαμένα.

Το συμβούλιο όμως εκείνο στην Ευρώπη τελείωσε αλλιώς. Εκείνο έγραψε, υπόγραψε, έδωσε χειραπίες και απεχώρησε. **Και τα νησιά έμειναν σκλάβα.** Χάσαμε τις ελπίδες μας. Εγώ τουλάχιστον τις είχα χάσει οριστικά. Γιατί πόσα χρόνια ζει ο άνθρωπος; Τα περισσότερα νεανικά μου χρόνια τα είχα ήδη διαβεί μακριά απ' τον τόπο που μου 'δωσε και μου 'θρεψε το κορμί, τη γλώσσα και την ψυχή μου. Ν' αντλήσω ελπίδες δεν είχα από πουθενά. Γιατί; Από πού θα 'ρχόταν η φωνή που θα με καλούσε να γυρίσω, εγώ ο διωγμένος οριστικά, στον τόπο μου; Από την κατάκτηση της Αβησσυνίας; Από τη σύσκεψη του Μονάχου; Ή μήπως απ' την ειρήνη που θα επιτύχανε η Κοινωνία των Εθνών; Η ειρήνη δεν λέει τίποτα για τους εκπατρισμένους και τους σκλάβους.

Αλλά ήρθε το 1939 και κοντά του το 1940. Ο δικτάτορας παραπάτησε. Γλίστρησε. Λες; είπα στα βαθύτερα της ψυχής μου. Ήρθε ο Οκτώβρης. Μέρες πικρές, μέρες ένδοξες και γενναίες. Ήρθαν τα βαριά χρόνια, και πίσω τους κρυφή και αθώρητη ακολούθησε κι η μεγάλη αυγή τούτης της ημέρας...

Ξέρετε τι είπα όταν άκουσα πως μπορούσα να πάω σε πατρίδα ελεύθερη; Ξέρετε τι είπα; Χρειάζονταν είπα, άραγε, να σπαραχτεί όλη η γη, να σκαφτούν απ' τα θεμέλια και να γίνουν πέτρες σκόρπιες χιλιάδες πολιτείες, να πήξει αίμα ανακατεμένο με χόμα και μάτια και μαλλιά, να γεμίσουν κόκαλα οι κάμποι κι οι ρεματιές για να ξημερώσει τούτη η μέρα για μένα; Μια λευτεριά, Θεέ μου, πληρωμένη πολύ ακριβά, είπα, πολύ ακριβά. Κι όποιος νομίζει ότι κάτι λέω βαρύ, τον παρακαλώ από το βάθος της μικρής μου καρδιάς να μην το ξεστομίσει. Γιατί εγώ το είδα και το 'ζησα και τ' ομολογώ. Πως ο τρανταγμός αυτός της καταστροφής της γης ολόκληρης με πέταξε ορθό από τον ύπνο μου και μου 'πε Είσαι ελεύθερος. Κράτησε όσο μπορείς, ζήσε, κι αν ζήσεις θα πας σε τόπο ελεύθερο πια.

Έφυγε πάλι ο νους μου. Πήγε πάλι στο χωριουδάκι. Στο σταθμό της αστυνομίας τώρα. Εκεί είναι ένας συνταγματάρχης του στρατού, ο διοικητής του σταθμού της αστυνομίας, και δυο άλλοι αξιωματικοί. Έχουν κολλήσει στον τοίχο μια ζωγραφιά μεγάλων διαστάσεων. Ήταν απ' αυτές που τις έστελνε το κέντρο κάθε τόσο για διαφήμιση των νικών τους στα διάφορα μέτωπα. Την κόλλησαν και την καμάρωναν. Την απολάμβαναν. Έτυχε εκείνη τη στιγμή να κοιτάζουν απ' το παράθυρο. Είδαν να περνάει ένας φτωχούλης χωρικός που τον γνώριζαν πολύ γιατί είχαν μικροεμπορικές συναλλαγές μαζί του και τον πείραζαν. Τους άρεσε να τον ερεθίζουν κι αυτός να τους ξεφεύγει με την ετοιμολογία και την πονηριά του.

Τον κάλεσαν λ.χ. μια μέρα στην αστυνομία επειδή κάποιος τον κατάγγειλε γιατί είπε μπρος στον κόσμο ότι "οι Ιταλοί θα μας κάμουν να περπατάμε ξυπόλυτοι". Του ανέφεραν την καταγγελία, του τόνισαν ότι είχε σοβαρές επιπτώσεις, αλλά του 'παν πως αυτοί δεν το πίστεψαν καθόλου. Δεν ήταν δυνατόν, του είπαν, ένας τόσο λογικός άνθρωπος σαν και σένα να 'λεγε τέτοια βλακεία.

Ο χωρικός όμως τους ξάφνιασε.- Και βέβαια το είπα, τους είπε.- Μα ήταν δυνατό να μην το πω; Πριν να 'ρθετε σεις, τους είπε, θέλαμε διπλές και τριπλές σόλες να διαβούμε τις λάσπες. Σήμερα με τούτη τη γυαλιστερή άσφαλτο τι ανάγκη τα 'χουμε τα ποδήματα; Δεν είναι έτσι καλύτερα; μια και η τσέπη μας δεν σηκώνει; Αυτά και κάτι τέτοια πολλά τους έκαμναν να σπάνε κέφι μαζί του. Καταλληλότερη λοιπόν στιγμή για να απολαύσουν τη ζωγραφιά τους δεν υπήρχε. Τον κάλεσαν λοιπόν και του 'δειξαν τη ζωγραφιά. Και καθώς του την έδειχναν τον ρωτούσαν. - Λοιπόν; Τι έχετε να πείτε τώρα φίλε μας; Ο χωρικός τα 'χασε μόλις την είδε. Ήταν για τα μάτια του κάτι που δεν το σήκωναν.

Η ζωγραφιά παρίστανε έναν εϋζώνα, ανάσκελα, με το κεφάλι προς τα πίσω, το στόμα παραμορφωμένο, τα μάτια έξω απ' τις κόγχες τους και πάνωθ' του δυο άγριοι εχθροί οπλισμένοι. Ήταν οι μέρες που τα εχθρικά στρατεύματα είχαν μπει στην Αθήνα.

Ο γερο φτωχούλης δεν μπορούσε να καταλάβει τι του γύρευαν. Πώς άνθρωποι τόσο ψηλά θέλανε να πονέσουν τόσο χαμηλά έναν άνθρωπο της θέσης του. Οι αξιωματικοί τον κοίταζαν καθώς ανάδευε ο αέρας του παραθύρου τις άκρες των μουστακιών του και τ' άσπρα του μαλλιά ανέβαιναν στον αυτιών του το γύρισμα, και κρυφογελώντας σχεδόν αθώα απολάμβαναν το αδιέξοδο του. - Λοιπόν; Τι λέτε; Τον ξαναρώτησαν αρκετά βέβαιοι ότι δεν θα 'χε οπωσδήποτε τρόπο να ξεφύγει.

Κι ο ασπρομάλλης μίλησε. "Ζει ακόμα"; είπε. Κι ήταν ο λόγος του, και απάντηση, και ερώτηση, και προσδοκία. Μείνανε όλοι βουβοί και καθώς, βαριά η σιωπή τους δυσκόλευε, ο χωρικός έκαμε ένα βήμα, ύστερα ένα δεύτερο και βγήκε κι έφυγε τρέχοντας. Στο δρόμο προς το σοκάκι και τον ανήφορο άρχισε μ' όλα του τα δυνατά να τραγουδάει έτσι που αντιλαλούσε όλο το χωριό, σαν που έκαμναν οι γλεντζέδες τη νύχτα.

Μην κλαις το ζωντανό δεντρί που ανεμοχτυπιέται .

Σαν μαραθεί ' ναι, να το κλαις, που δεν δροσολογιέται

Κι ήταν σαν να φώναζε. **Ζει εκείνος και ζω κι εγώ και ζει και η γλώσσα μας.** Στο γύρισμα του δρόμου και με το τέλος της ανηφόρας έκατσε σε μια πέτρα κι έκλαψε βουβά. Την ίδια στιγμή ο συνταγματάρχης που τα 'κουσε όλα, χωρίς να ξέρει τι λένε, έλεγε σιγανά σαν για τον εαυτό του. "*Αυτός είναι ο αιώνιος Οδυσσέας*".

Εγώ έζησα. Κι έφθασα κι εγώ στο σπίτι μου. Στο κατώφλι πρώτος ο πατέρας μου άσπρος από τα γηρατειά του και δακρυσμένος, πριν μπω, με ρώτησε. "*Ηρτες γιε μου*";

Μέσα σ' αυτά που 'παμε ως τώρα είμαι βέβαιος ότι παρουσιάσαμε αρκετά καλά την εικόνα και του άλλου στοιχείου που συντέλεσε στον ερχομό της ημέρας αυτής. Του στοιχείου που είναι και το ριζιμιό. Είναι η ύπαρξη και η ουσία. Ο Λαός και η ψυχή του λαού τούτου. Γιατί αν η Ένωση με την Ελλάδα, εύρισκε ένα λαό με άλλη θρησκεία, άλλη γλώσσα, άλλους πόθους, θα 'ταν νομίζω σωστό να πούμε: "*Η Ελλάδα σαν σύμμαχος των νικητών κέρδισε τα Δωδεκάνησα που ήταν άλλοτε δικά της*" ενώ εμείς τι λέμε τώρα; "*Τα Δωδεκάνησα κέρδισαν την ελευθερία τους*". Ο λαός λοιπόν αυτός που ύστερα από πολλούς αιώνες ενώθηκε με τις ρίζες του τις ξεχασμένες κοντά κι απ' την ιστορία, βγήκε υγιέστατος ψυχικά, ρωμαλεότατος ηθικά και πνευματικά, ανόθευτος στα συναισθήματα και τη γλώσσα του, με πίστη και δύναμη μπρος στα πεπρωμένα του, που δεν διέφεραν καθόλου από την πίστη και δύναμη του άλλου ελληνικού λαού.

Αλλά σας παρακαλώ, ας περάσουμε για μια τελευταία ματιά, από το χωριουδάκι μας. Να δούμε την τελευταία πράξη. Είναι η ώρα ν' αναχωρήσει η αστυνομία. Το λεωφορείο περνάει απ' όλους τους αστυνομικούς σταθμούς των χωριών και τους παραλαβαίνει. Βγαίνει τελευταίος ο διοικητής. Δυο τρεις χωρικοί νεαροί τον εμποδίζουν. Του γατζώνουν ένα γκαζοντενεκέ να τον σύρει ως το λεωφορείο και τον αναγκάζουν να φωνάζει "*Ζήτω η Ελλάδα*" στην ελληνική γλώσσα. Ο διοικητής φαντάζει σαν πουλί τρομαγμένο στα χέρια άτακτων παιδιών. Και κοιτάζει γύρω έντρομος. Παίρνει το μάτι του τον γνωστό μας γερο φτωχούλη και καρφώνεται εκεί. Ο χωρικός τον είδε. Και με την ταχύτητα που κλείνει το τσινόρο στο χορταράκι του αέρα, φώναξε. Μη!! Οι χωρικοί σταμάτησαν σαν από διαταγή πούρτεν από τον ουρανό. Ο χωρικός συνέχισε σε άπταιστη ιταλική γλώσσα.

Ο κύριος διοικητής θα φύγει ελεύθερος από τόπο ελεύθερο!!

Και λίγα λεπτά μετά, έλεγε στους συχωριανούς του, πίνοντας τον καφέ του.

"Και τις βρωμιές όταν τις πατάς είσαι συ κύριος και αφέντης πάνωθ' τους. Όμως αν μπορείς έμπα στην εκκλησία!!.." Μετέφερε μ' αυτά τα λόγια στη συνείδηση των φίλων του την πράξη τους να ιδούν πόσο αηδιαστική θα 'ταν ανάμνηση, ντενεκές κουβαλημένος σ' όλη τους τη ζωή. Κι αυτό πότε; Την καλύτερη μέρα της ζωής τους!

Αυτό ήταν το σημερινό μας μάθημα. Για το παρελθόν και τις αρετές των προγόνων μας. Όσο για το μέλλον τούτα τα δυο, θα ζητήσω 30 δευτερόλεπτα να σας πω. Και θέλω βίντεο να κρατηθούν.

Το ένα είναι: **Προσέξτε την ελευθερία μας.** Είναι η πρώτη ύλη της ευδαιμονίας του ανθρώπου και ζητάει: Αυτογνωσία, αυτοπειθαρχία, σεβασμό και τιμιότητα στην εργασία μας. Ζητάει αγάπη, ανθρωπιά και δικαιοσύνη.

Το δεύτερο είναι: **Προσέξτε τη γλώσσα μας** γιατί :

Τίποτε άλλο, πιο ακριβό από τη γλώσσα, δεν κληρονομήσαμε από τους πατεράδες μας. Και τίποτε άλλο, πιο ακριβό από τη γλώσσα, δεν πρόκειται να δώσουμε κληρονομιά στα παιδιά μας. Σ' όλη της την πορεία. Από τις πρώτες της πηγές μέχρι σήμερα. Μέχρι το κάθε σήμερα. Όχι κομμένη από κάποιο σημείο και ύστερα γιατί θα ξεραθεί.

Από κει αντλούμε την ιστορία μας, από κει αντλούμε τις δυνάμεις του έθνους μας, τις δυνάμεις μας.

Ευχαριστώ.